

KIESRAAD

BINNENHOF 19 - 'S-GRAVENHAGE - TEL. (070) 624881

Aan

de Minister van Binnenlandse Zaken

Uw brief van

5 augustus 1974,
nr. B 74/U 1959

Oms. kenmerk

2883

's-Gravenhage, 24 oktober 1974

Onderwerp

Nota grondwetsherzienings-
beleid; uitwerking van beperkt
districtenstelsel

In antwoord op Uw schrijven d.d. 5 augustus j.l., nr. B74/U 1959, inzake de uitwerking van een beperkt districtenstelsel zowel voor de Tweede Kamer als voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal, moge de Kiesraad het volgende onder Uw aandacht brengen.

In zijn advies van 21 november 1969 verklaarde de Kiesraad zich in meerderheid niet te kunnen verenigen met het voorstel van de Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet het land in een aantal afzonderlijke kiesgebieden te verdelen.

De Kiesraad persisteert ook bij nadere overweging bij dit standpunt. Dit neemt echter uiteraard niet weg, dat, nu het Kabinet desondanks meent de invoering van het districtenstelsel, na wijziging van de Grondwet, te moeten bevorderen, de Kiesraad aan Uw verzoek om advies omtrent de inrichting van het districtenstelsel voor elk van de Kamers gaarne bereid is te voldoen.

Dit verzoek strekt blijkens Uw schrijven:

1. een beperkt districtenstelsel uit te werken voor de verkiezing van de Tweede Kamer op basis van de volgende uitgangspunten:
 - a. er worden ten minste 12 doch ten hoogste 15 kiesgebieden gevormd, in elk waarvan een ongeveer gelijk aantal leden wordt gekozen;
 - b. de verdeling van de restzetels vindt plaats volgens het stelsel van de grootste gemiddelden;
 - c. partijen die in alle kiesgebieden aan de verkiezing deelnemen, kunnen binnen de kiesgebieden lijstverbindingen aangaan; lijstverbindingen dienen een landelijk karakter te hebben;
2. een beperkt districtenstelsel voor de verkiezing van de Eerste Kamer uit te werken in die zin dat een gelijke politieke samenstelling van beide Kamers zoveel mogelijk verzekerd is.

U merkt daarbij op, dat de volledige uitwerking van deze opdracht in een voorstel tot wijziging van de Kieswet, naar het U voorkomt, een wijziging van vele onderdelen van deze wet zou inhouden, waarvan de voorbereiding geruime tijd zou vergen. Met het oog daarop verzoekt U de Kiesraad in een tussentijds advies mededeling te doen van de materiële inhoud van beide kiesstelsels, zoals die aan de Kiesraad voor ogen zullen staan. Wellicht zal het, zo schrijft U, aldus mogelijk zijn om bij de behandeling van de grondwetswijziging inzake het districtenstelsel in de Tweede Kamer reeds over een advies van de Kiesraad betreffende de uitwerking van een zodanig stelsel te beschikken.

Ten advieze in vorenstaande zin overgaande, meent de Kiesraad het volgende onder Uw aandacht te moeten brengen.

De Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet gaat bij haar berekening uiteindelijk uit van een verdeling van het land in 12 kiesgebieden. De Kiesraad adviseert U dit voorstel te volgen. Bij verdeling in 15 kiesgebieden zouden, in verband met de voorgenomen grondwettelijke bepaling, welke inhoudt, dat in elk van de kiesgebieden tenminste tien leden worden gekozen, in elk kiesgebied tien leden moeten worden gekozen, en dienvolgens de kiesgebieden een gelijk aantal inwoners (kiezers) moeten hebben. Dit maakt een rationele verdeling van het land in kiesgebieden bezwaarlijk. Hoe kleiner voorts het aantal districten is, hoe meer het stelsel der evenredige vertegenwoordiging benaderd wordt. Ook kan bij de verdeling van het land in 12 kiesgebieden geredelijk worden aangesloten aan de bestaande verdeling in 18 kieskringen.

De Staatscommissie heeft 12 kiesgebieden gevormd door van de bestaande 18 kieskringen er driemaal twee te combineren en zesmaal een halve kieskring aan een andere toe te voegen. Met betrekking tot de zeteltoewijzing heeft de Staatscommissie overwogen, dat men voor de keus staat, hetzij het totaal aantal beschikbare zetels toe te delen aan de districtslijsten overeenkomstig de aantallen door deze lijsten behaalde stemmen, hetzij om de zetels te verdelen over de districten aan de hand van de bevolkingscijfers van de districten, en daarna binnen elk district over te gaan tot verdeling van de zetels. De Staatscommissie stelt, dat de laatstgenoemde procedure het meest voor de hand ligt, omdat alleen dan vóór de verkiezingen vaststaat om hoeveel zetels er in elk district gestreden zal worden en omdat dan de vertegenwoordiging van het district niet afhankelijk wordt gemaakt van de opkomst van de kiezers (Eerste Rapport, blz. 36).

De Kiesraad is het hiermede eens. Wel heeft de Raad een derde mogelijkheid overwogen, namelijk een indeling der districten op basis van de aantallen kiesgerechtigden. Berekeningen hebben evenwel uitgewezen, dat een indeling van het land in kiesgebieden op basis van het aantal kiesgerechtigden een minimaal verschil in de zeteltoewijzing te zien geeft, vergeleken bij een indeling van het land in kiesgebieden op basis van het aantal inwoners. Daarbij komt, dat thans ten aanzien van de Eerste Kamer de stemwaarde berekend wordt aan de hand van de bevolkingscijfers. Op grond van het vorenstaande komt het de Kiesraad juist voor, bij de indeling van het land in districten uit te gaan van het inwonertal. Voorts sluit de Kiesraad zich aan bij het door de Staatscommissie gedane voorstel om zich te baseren op de bestaande kieskringen, mede omdat op deze wijze de provinciegrenzen zoveel mogelijk gevolgd worden.

Mochten in de toekomst de provinciegrenzen drastisch gewijzigd gaan worden, dan kan de indeling opnieuw worden gezien.

In het hiernavolgende wordt een overzicht gegeven van de wijze, waarop de Kiesraad U voorstelt het land in districten in te delen en het aantal zetels, dat ieder district zou opleveren. De Raad volgt daarbij de wijze van berekening van de Staatscommissie, echter met dien verstande, dat de verdeling van de kieskringen Nijmegen, Leiden en Den Helder nader is geconcretiseerd. Tussen haakjes staat het aantal zetels vermeld, dat de kieskringen volgens de uitslag van de Tweede Kamerverkiezing 1972 verwierven.

	Kieskring	inwonertal per 1 januari 1972 ¹⁾	zetels	
I	's-Hertogenbosch	1.073.187	12	(12)
II	Tilburg/Middelburg	1.091.769	12	(8)
III	Arnhem/ $\frac{1}{2}$ Nijmegen ($\frac{1}{2}$ Nijmegen=kieskring Winterswijk en Doetinchem en de gemeenten Elst, Bommel, Huissen, Gendt, Ubbergen, Groesbeek en Millingen)	1.182.838	13	(14)
IV	Utrecht/ $\frac{1}{2}$ Nijmegen ($\frac{1}{2}$ Nijmegen= kieskring Nijmegen, Tiel zonder de gemeenten Gendt, Bommel, Huissen en Elst, kieskring Wijchen zonder de gemeenten Groesbeek, Millingen en Ubbergen)	1.203.977	14	(13)
V	Rotterdam/ $\frac{1}{2}$ Leiden ($\frac{1}{2}$ Leiden=kieskring Gouda)	1.071.838	12	(13 $\frac{1}{2}$)
VI	's-Gravenhage/ $\frac{1}{2}$ Leiden ($\frac{1}{2}$ Leiden=kieskring Leiden)	935.663	11	(10 $\frac{1}{2}$)
VII	Dordrecht	1.005.974	11	(14)
VIII	Amsterdam/ $\frac{1}{2}$ Den Helder ($\frac{1}{2}$ Den Helder=kieskring Hoorn en Zaandam)	1.150.356	13	(14)
IX	Haarlem/ $\frac{1}{2}$ Den Helder ($\frac{1}{2}$ Den Helder=kieskring Alkmaar en Den Helder)	1.123.238	13	(14)
X	Leeuwarden/Groningen	1.059.079	12	(11)
XI	Zwolle/Assen	1.332.142	15	(15)
XII	Maastricht	1.022.354	12	(11)

¹⁾ Telkens voor een verkiezing zal het inwonertal zijn vast te stellen (vgl. artikel T 2 der Kieswet voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer "overeenkomstig de laatstelijk door het Centraal Bureau voor de Statistiek bekend gemaakte gegevens").

Op grond van vorenstaande gegevens heeft de Kiesraad vervolgens berekend, hoe op basis van de verkiezingsuitslag van de Tweede Kamer in 1972 de zeteltoewijzing in de verschillende kiesgebieden zou zijn geweest. Hierbij is uitgegaan van de richtlijn door U gesteld, dat bij de verdeling van de restzetels het stelsel van de grootste gemiddelden wordt toegepast en dat daarbij (al spreken de richtlijnen daarvan niet met zoveel woorden) de eis blijft gelden, dat voor het verkrijgen van een zetel de kiesdeler moet zijn behaald. Met betrekking tot dit laatste heeft echter de Staatscommissie in afwijking van de bestaande regeling aangenomen, dat slechts partijen die beneden 50% van de kiesdeler blijven, geen zetel krijgen (Eerste Rapport, blz. 85). Dit in aanmerking nemende, heeft de Kiesraad de uitslag van de verkiezingen van 1972 ook berekend met de norm, dat 50% van de kiesdeler behaald moet zijn om voor een zetel in aanmerking te komen. Deze berekeningen treft U aan op bijlage I.

Hieruit moge U duidelijk zijn, dat de uitslag bij de eis dat partijen die beneden 50% van de kiesdeler blijven, geen zetel krijgen, gunstiger wordt voor de kleinere partijen ten koste van de grote en middelgrote, een correctie, die bij het advies van de Kiesraad van 21 november 1969 reeds als wenselijk is gesteld. Overigens is gebleken, dat althans voor de uitslag van 1972, hetzelfde resultaat zou zijn verkregen, indien (cf de verkiezingen voor de provinciale staten) ten aanzien van de kiesdeler generlei eis was gesteld.

Bij vorengenoemde berekeningen is buiten aanmerking gelaten de mogelijkheid, welke de Kieswet biedt tot verbinding van lijsten binnen een zelfde kieskring. Zij bestond bij de Tweede Kamerverkiezing in 1972 nog niet. Men zou echter een berekening kunnen opzetten, ervan uitgaande, dat in 1972 twee combinaties waren gevormd, n.l. enerzijds van de P.v.d.A., D'66 en P.P.R. en anderzijds van de K.V.P., A.R.P. en C.H.U. Ingevolge de bestaande regeling zouden dan gecombineerde partijen moeten afvallen, indien zij niet de kiesdeler behaald hebben. Maar, indien reeds 50% van de kiesdeler voor de toewijzing van een zetel voldoende is, schijnt het logisch de bestaande regeling te wijzigen in die zin, dat gecombineerde partijen alleen afvallen, indien zij minder dan 50% van de kiesdeler behaald hebben. De Kiesraad heeft op basis van de Tweede Kamerverkiezing 1972 berekend, hoe de uitslag in de 12 kiesgebieden geweest zou zijn, wanneer de combinaties P.v.d.A./D'66/P.P.R. en K.V.P./A.R.P./C.H.U. gevormd zouden zijn, daarbij zowel uitgaande van de eis, dat de volle kiesdeler behaald moet zijn om voor de combinatie in aanmerking te kunnen komen als van de eis, dat de halve kiesdeler behaald moet zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen. U treft deze berekeningen aan op bijlage II. Uit deze berekeningen blijkt, dat bij de ongewijzigde handhaving van artikel N 2a der Kieswet (volle kiesdeler) het effect van de combinatievorming minimaal zou zijn geweest.

Tenslotte valt ten aanzien van de berekening der restzetels binnen de combinatie nog het volgende op te merken.

De huidige regeling is, dat de restzetels verdeeld worden volgens het stelsel der grootste overschotten. Bij de berekeningen opgenomen in bijlage II is hiervan uitgegaan.

Verdeling van de restzetels kan echter ook geschieden volgens het stelsel der grootste gemiddelden. Berekeningen terzake treft U op bijlage III aan. Uit deze berekeningen valt ondermeer af te lezen,

dat met toepassing van de eis, dat de halve kiesdeler behaald moet zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen, de P.P.R. negen zegels zou behalen, wanneer de restzetels volgens het stelsel der grootste overschotten verdeeld worden en vier zetels, wanneer de toedeling geschiedt volgens het stelsel der grootste gemiddelden. Verdeling van de restzetels volgens het stelsel der grootste overschotten werkt ten gunste van de kleinere partijen en ten nadele van de grote partijen, zodat het de vraag is, of partijen als de K.V.P. en de P.v.d.A. in dat geval geneigd zullen zijn lijstverbindingen aan te gaan. Aangezien echter het Kabinet in de Nota Grondwetsherzieningsbeleid stelt, dat de - door haar gewenste - tendens tot samenbundeling van partijen nog versterkt kan worden door de mogelijkheid van lijstverbinding binnen kiesgebieden, adviseert de Kiesraad U, met wijziging in zoverre van de bestaande wet, de restzetels binnen de combinatie te verdelen volgens het stelsel der grootste gemiddelden.

Wat betreft de uitwerking van een beperkt districtenstelsel voor de Eerste Kamer is de Kiesraad van mening, dat, indien overeenkomstig de door U in het schrijven van 5 augustus j.l. aangegeven richtlijnen een gelijke politieke samenstelling van beide Kamers zoveel mogelijk verzekerd moet worden, het aangewezen is zich aan te sluiten bij het stelsel, zoals dat voor de Tweede Kamer zou gaan gelden, met dien verstande, dat - waar de Eerste Kamer de helft van het aantal leden van de Tweede Kamer telt - uitgegaan zou moeten worden van een aantal districten, gelijk aan de helft van het aantal districten voor de Tweede Kamer. Dit betekent, dat, wanneer voor de verkiezing van de Tweede Kamer een twaalfdistrictenstelsel zou worden ingevoerd, een zesdistrictenstelsel voor de Eerste Kamer ingevoerd zou moeten worden. De zeteltoewijzing aan de districten zou op dezelfde wijze als bij de Tweede Kamerverkiezingen moeten geschieden.

In het volgende wordt een overzicht gegeven van de districten met hun inwonertallen per 1 januari 1972 en het aantal zetels.

Kieskring	inwonertal per 1 januari 1972 ¹⁾	zetels
I 's-Hertogenbosch/Maastricht	2.095.541	12
II Dordrecht/Tilburg/Middelburg	2.097.743	12
III Utrecht/Arnhem/Nijmegen	2.386.815	13
IV Rotterdam/'s-Gravenhage/ Leiden	2.007.501	11
V Amsterdam/Haarlem/Den Helder	2.273.594	13
VI Groningen/Leeuwarden/ Assen/Zwolle	2.391.221	14

¹⁾ Telkens voor een verkiezing zal het inwonertal zijn vast te stellen (vgl. artikel T 2 der Kieswet voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer "overeenkomstig de laatstelijk door het Centraal Bureau voor de Statistiek bekend gemaakte gegevens").

Vervolgens heeft de Kiesraad berekend hoe de uitslag van de Eerste Kamerverkiezing geweest zou zijn, wanneer de Eerste Kamer rechtstreeks gekozen zou zijn en een zesdistrictenstelsel zou hebben gegolden. Daar verondersteld mag worden, dat de kiezers bij de verkiezingen van de Tweede en de Eerste Kamer op dezelfde partij zullen stemmen, is bij de berekeningen uitgegaan van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezing 1972. De berekeningen treft U op de bijlagen IV, V en VI aan.

Tenslotte moge de Kiesraad nog Uw aandacht op de volgende vraag vestigen.

De Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet stelt, dat het met het oog op de individuele relatie tussen kiezers en gekozenen verschil maakt of al dan niet de regel wordt ingevoerd, dat men slechts in één district kandidaat gesteld kan worden. Gebeurt dit niet en handhaven de partijen de bestaande praktijk, waarbij de kandidaatstelling meer een landelijk dan een regionaal karakter heeft, dan verandert er op dit punt weinig. Het blijft dan in de meeste gevallen een toevallige zaak, in welk gebied een kandidaat gekozen wordt verklaard. Wordt de genoemde regel wél in de Kieswet opgenomen, dan zijn de gekozenen, anders dan thans, mede te beschouwen als districtsvertegenwoordigers. De Staatscommissie doet geen duidelijke uitspraak, hoe zij deze vraag wenste beantwoord te zien (Eerste Rapport, blz. 37/38). De Kiesraad erkent, dat handhaving van de bestaande praktijk, waarbij de kandidaatstelling meer een landelijk dan een regionaal karakter heeft, afbreuk doet aan de gedachte de band tussen kiezer en gekozene te versterken. De Raad meent echter - mede in verband met het feit, dat het Kabinet tevens voorstelt een stemming over de aanwijzing van een Kabinetsformateur te doen geschieden - dat een dwingend voorschrift te dezen geen aanbeveling verdient.

De Kiesraad meent met het vorenstaande aan het verzoek, vervat in Uw schrijven van 5 augustus j.l., te hebben voldaan. Hij houdt zich echter gaarne voor nadere uitwerking of toelichting beschikbaar.

Namens de Kiesraad,

Donner, voorzitter

M.J.P. de Klerk, secretaris.

Zeteltoewijzing in 12 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamerverkiezingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

- vóór de streep : bij de eis de volle kiesdeler behaald te hebben
- na de streep : bij de eis de halve kiesdeler behaald te hebben

	's-Hertogenbosch	Tilburg/Middelburg	Arnhem/ ² / ₃ Nijmegen	Utrecht/ ² / ₃ Nijmegen	Rotterdam/ ² / ₃ Leiden	's-Gravenhage/ ² / ₃ Leiden	Dordrecht	Amsterdam/ ² / ₃ Den Helder	Haarlem/ ² / ₃ Den Helder	Leeuwarden/Groningen	Zwolle/Assen	Maastricht	zeteltoewijzing totaal	zeteltoewijzing evenredige verteenwoordiging
KVP	7/7	5/5	3/3	4/3	2/1	2/2	0/1	2/1	3/2	0/0	3/3	7/7	38/35	27
ARP	0/0	0/1	2/2	2/1	1/1	0/1	2/2	0/0	1/1	3/3	2/2	0/0	13/14	14
CHU	0/0	0/0	1/1	0/1	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	0/1	2/2	0/0	3/6	6
PvdA	3/3	4/4	5/5	5/4	7/7	5/4	6/5	6/5	5/4	7/6	6/6	3/3	62/56	43
D'66	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	0/0	0/0	0/1	6
PPR	0/0	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	0/0	0/1	0/1	0/0	0/0	0/0	0/3	7
VVD	2/2	3/2	2/2	3/3	2/2	4/3	3/2	2/2	4/3	2/1	2/2	2/2	31/26	22
DS'70	0/0	0/0	0/0	0/1	0/0	0/1	0/0	0/1	0/1	0/0	0/0	0/0	0/4	6
CPN	0/0	0/0	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	3/2	0/1	0/1	0/0	0/0	3/5	7
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	14	12	11	11	13	13	12	15	12	150/150	

Zeteltoewijzing in 12 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamerverkiezingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

De halve kiesdeler moet behaald zijn om voor een zetel in aanmerking te komen

De combinaties PAK en CDA zijn in alle kiesgebieden gevormd

- vóór de streep : de volle kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen
- na de streep : de halve kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen
- de restzetels binnen de combinatie zijn verdeeld volgens het stelsel der grootste overschotten

	's-Hertogenbosch	Tilburg/Middelburg	Arnhem/½ Nijmegen	Utrecht/½ Nijmegen	Rotterdam/½ Leiden	's-Gravenhage/½ Leiden	Dordrecht	Amsterdam/½ Den Helder	Haarlem/½ Den Helder	Leeuwarden/Groningen	Zwolle/Assen	Maastricht	zeteltoewijzing totaal
CDA	-1)/7	-6	6/6	5/6	3/3	-3	-4	-2	4/3	-4	7/7	-/-	37/33
KVP	7/6	5/5	3/3	3/3	2/1	2/1	1/1	1/1	3/2	0/0	3/3	7/7	15/17
ARP	0/1	1/1	2/2	2/2	1/1	1/1	2/2	0/1	1/1	3/3	2/2	0/0	6/8
CHU	0/0	0/0	1/1	1/1	0/1	0/1	1/1	0/0	0/0	1/1	2/2	0/0	
PAK	-3	-4	-5	-6	-7	-5	-5	-7	-6	-/-	-6	-4	
PvdA	3/2	4/3	5/4	4/4	6/5	4/4	5/4	5/5	4/4	6/6	6/5	3/3	55/49
D'66	0/0	0/0	0/0	0/1	0/1	0/1	0/1	1/1	0/1	0/0	0/0	0/0	1/6
PPR	0/1	0/1	0/1	1/1	0/1	0/0	0/0	1/1	1/1	0/0	0/1	0/1	3/9
VVD	2/2	2/2	2/2	3/2	2/2	3/2	2/2	2/2	3/3	1/1	2/2	2/1	26/23
DS'70	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	1/1	0/0	1/0	1/1	0/0	0/0	0/0	3/2
CPN	0/0	0/0	0/0	0/0	1/0	0/0	0/0	2/2	0/0	1/1	0/0	0/0	4/3
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	14	12	11	11	13	13	12	15	12	150/150

*) - beduidt dat de combinatie geen enkele zetel zou hebben behaald

Zeteltoewijzing in 12 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamerverkiezingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

De halve kiesdeler moet behaald zijn om voor een zetel in aanmerking te komen

De combinaties PAK en CDA zijn in alle kiesgebieden gevormd

- de halve kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen

- de restzetels binnen de combinatie zijn verdeeld naar het stelsel der grootste gemiddelden

	's-Hertogenbosch	Tilburg/Middelburg	Arnhem/ ¹ / ₂ Nijmegen	Utrecht/ ¹ / ₂ Nijmegen	Rotterdam/ ¹ / ₂ Leiden	's-Gravenhage/ ¹ / ₂ Leiden	Dordrecht	Amsterdam/ ¹ / ₂ Den Helder	Haarlem/ ¹ / ₂ Den Helder	Leeuwarden/Groningen	Zwolle/Assen	Maastricht	zeteltoewijzing totaal
CDA	7	6	6	6	3	3	4	2	3	4	7	- ')	
KVP	7	5	3	3	2	2	1	2	2	0	3	7	37
ARP	0	1	2	2	1	1	2	0	1	3	2	0	15
CHU	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	2	0	6
PAK	3	4	5	6	7	5	5	7	6	-	6	4	
PvdA	2	4	5	5	6	5	5	5	4	6	6	4	57
D'66	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	3
PPR	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	4
VVD	2	2	2	2	2	2	2	2	3	1	2	1	23
DS'70	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
CPN	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	3
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	14	12	11	11	13	13	12	15	12	150/150

')- beduidt dat de combinatie geen enkele zetel zou hebben behaald

Zeteltoewijzing in 6 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamerverkiezingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

- vóór de streep : bij de eis de volle kiesdeler behaald te hebben
- na de streep : bij de eis de halve kiesdeler behaald te hebben

	's-Hertogenbosch/ Maastricht	Dordrecht/Tilburg/ Middelburg	Utrecht/Arnhem/ Nijmegen	Rotterdam/'s-Gravenhage/ Leiden	Amsterdam/Haarlem/ Den Helder	Groningen/Leuwarden/ Assen/Zwolle	zeteltoewijzing totaal
KVP	7/7	3/3	3/3	2/2	2/2	2/2	19/19
ARP	0/0	1/1	2/1	0/1	0/1	3/3	6/7
CHU	0/0	0/1	0/1	0/0	0/0	1/1	1/3
PvdA	3/3	5/5	5/4	6/5	6/5	6/6	31/28
D'66	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
PPR	0/0	0/0	0/1	0/0	0/1	0/0	0/2
VVD	2/2	3/2	3/3	3/3	3/2	2/2	16/14
DS'70	0/0	0/0	0/0	0/0	0/1	0/0	0/1
CPN	0/0	0/0	0/0	0/0	2/1	0/0	2/1
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	11	13	14	75/75

Zeteltoewijzing in 6 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamervolkstellingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

De halve kiesdeler moet behaald zijn om voor een zetel in aanmerking te komen

De combinaties PAK en CDA zijn in alle kiesgebieden gevormd

- voor de streep : de volle kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen
- na de streep : de halve kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen
- de restzetels binnen de combinatie zijn verdeeld volgens het stelsel der grootste overschotten

	's-Hertogenbosch/ Maastricht	Dordrecht/Tilburg/ Middelburg	Utrecht/Arnhem/ Nijmegen	Rotterdam/'s-Gravenhage Leiden	Amsterdam/Haarlem/ Den Helder	Groningen/Beunarden/ Assen/Zwolle	zeteltoewijzing totaal	') beduidt dat de combinatie geen enkele zetel zou hebben behaald
CDA	- / - ¹⁾	5/5	5/6	-/3	-/3	6/6	19/17	
KVP	7/6	3/3	3/3	2/1	2/2	2/2	9/8	
ARP	0/0	2/1	2/2	1/1	1/1	3/3	2/4	
CHU	0/0	0/1	1/1	0/1	0/0	1/1		
PAK	-/4	-/5	-/5	-/6	-/6	-/-		
PvdA	3/3	5/4	4/4	5/5	5/4	6/6	28/26	
D'66	0/0	0/0	0/0	0/1	0/1	0/0	0/2	
PPR	0/1	0/1	1/1	0/0	1/1	0/0	2/4	
VVD	2/2	2/2	2/2	3/2	2/2	2/2	13/12	
DS'70	0/0	0/0	0/0	0/0	1/1	0/0	1/1	
CPN	0/0	0/0	0/0	0/0	1/1	0/0	1/1	
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	11	13	14	75/75	

Zeteltoewijzing in 6 kiesgebieden op basis van de Tweede Kamerverkiezingen 1972 en uitgaande van het inwonertal per 1 januari 1972

De halve kiesdeler moet behaald zijn om voor een zetel in aanmerking te komen

De combinaties PAK en CDA zijn in alle kiesgebieden gevormd

- de halve kiesdeler moet behaald zijn om voor de combinatie in aanmerking te komen

- de restzetels binnen de combinatie zijn verdeeld naar het stelsel der grootste gemiddelden

	's-Hertogenbosch/ Maastricht	Dordrecht/Tilburg/ Middelburg	Utrecht/Arnhem/ Nijmegen	Rotterdam/'s-Gravenhage/ Leiden	Amsterdam/Haarlem/ Den Helder	Groningen/Leuwarden/ Assen/Zwolle	zeteltoewijzing totaal
CDA	- ¹⁾	5	6	3	3	6	
KVP	6	3	3	1	2	2	17
ARP	0	2	2	1	1	3	9
CHU	0	0	1	1	0	1	3
PAK	4	5	5	6	6	-	
PvdA	3	5	4	5	5	6	28
D'66	0	0	0	1	0	0	1
PPR	1	0	1	0	1	0	3
VVD	2	2	2	2	2	2	12
DS'70	0	0	0	0	1	0	1
CPN	0	0	0	0	1	0	1
Aantal zetels districtenstelsel	12	12	13	11	13	14	75

¹⁾ - beduidt dat de combinatie geen enkele zetel zou hebben behaald